

A doktori iskolákban megvédett névtani témájú disszertáció 2023-ban

SPOLÁRNÉ IMREH RÉKA, A tulajdonnevek szerepe az alternatív-nemzeti diskurzusban

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar nyelvstudomány. Budapest, 2022. 263 lap
DOI: 10.15476/ELTE.2022.157

Témavezető: SLÍZ MARIANN. Opponensek: GYÖRFFY ERZSÉBET, N. FODOR JÁNOS
Védés: 2023. január 16.

1. A disszertáció témája, céljai, módszertani háttere. Doktori dolgozatomban az alternatív-nemzeti diskurzus általam kiválasztott, tulajdonnevekkel kapcsolatos tartalmakat magába foglaló szövegeinek a vizsgálatát tűztem ki célul egy lehetőleg semleges kutatói attitűdöt és megközelítésmódot alkalmazva. Az alternatív-nemzeti diskurzus alatt azt a 20–21. századi ideológiai komplexumot, beszédmódot értem, amely a magyarság jövőjének felíveléséhez a nemzeti öntudat megerősítését tartja szükségszerűnek, ennek érdekében pedig a nyelv- és történettudomány által rekonstruált – a diskurzus szerint téves – múltkép újírását célozza meg, legfőképp a magyar történelem honfoglalás előtti időszakának kapcsán. E diskurzus egyik fő jellemzője így a modern nyelv- és történelemtudományi diskurzussal való tudatos és nyílt szembehehelyezkedés. A létrejövő alternatív múltképekben a magyar történelem egyes eseményeinek, a magyar népművészetnek, folklórnak, a magyar nép kereszténység előtti vallásának stb. újraértelmezése figyelhető meg, s hangsúlyosak a magyar nyelvről, annak származásáról, történetéről kialakított alternatív olvasatok is. Az alternatív teóriákban a tulajdonnevek interpretációinak és a tulajdonnév-használatnak sajátos szerep jut, így érdemes névtani szempontból is vizsgálni e szövegeket.

A nyelvészet és a történelemtudomány képviselői számos alkalommal reagáltak már az alternatív-nemzeti ideológia egyes elképzeléseire, a legtöbbször defenzív módon, az érintett nézetek tudománytalan voltát hangsúlyozva és sokszor erősen szubjektíven. E téma elemzőbb jellegű, elmélyültebb kutatásának feltételét e korábbi tudományvédő, kritikai szempontú reakciók kiindulópontja és hangneme helyett más látószögek és beszédmód megtalálásában és alkalmazásában látom, hasonlóan például SÁNDOR KLÁRA és SZEVE-RÉNYI SÁNDOR tágabb perspektívájú vizsgálataihoz. A disszertációban tehát az a törekvés érvényesül, hogy a kutatás elsősorban ne áltudományként és így problémaként, hanem a tulajdonneveket is érintő társadalmi-diskurzív jelenségként tekintsen az alternatív diskurzusra, és a tudomány szempontjából téves nézetek cáfolása helyett azok belső logikáját, működését, célkitűzéseit tárja fel. Ezt a jelenség néprajzi, kulturális antropológiai megközelítésmódjaiból merítve és a nyelvstudomány egyes kutatási irányzatainak bevonásával (kritikai-diskurzív névtan, nyelviideológia-kutatás) kíséreltem meg megvalósítani.

2. A disszertáció felépítése. A disszertáció első fejezetében a kutatásom célját, indítatását vázoltam fel, hangsúlyozva, hogy fontosnak tartom a jelenség különféle kontextusainak figyelembevételét és új megközelítésmódok bevonását.

A disszertációban bemutatott kutatást több különféle irányú kitekintés előzte és alapozta meg – ezekről a dolgozat második fejezete ad áttekintést. Az elmélyültebb elemzéshez elengedhetetlennek tartottam egy terminológiai kitérőt (2.1.), a nyelvészeti kritikákban korábban használt fogalmak helyett (vö. pl. *dilettáns*, *délibábos*) semlegesebb terminusok megtalálására törekedve. Ebben a tekintetben először a *laikusok* – azaz nem nyelvészek – fogalmát és kategóriáját, valamint a nyelvről szóló, laikusoktól származó szövegek nyelvészeti kutatásának lehetőségeit, majd a disszertációban munkafogalomként használt *alternatív múltkutatás* fogalmát tekintettem át, mivel e két fogalmat alkalmazhatónak vélem e téma vizsgálatában. Ugyanitt körüljártam az *etimológia* terminust is, melyet szélesebb értelemben használok, kiterjesztve minden, akár laikusoktól származó törekvésre, amely egy szónak az értelmét, jelentését kívánja megvilágítani.

Mivel a vonatkozó hazai és külföldi szakirodalom áttekintése alapján kutatási témámról a hazai nyelvészeti és névtani kutatásban az általam megcélzott attitűdű elemzés nem készült, szükségesnek láttam, hogy körüljárjam e diskurzus névtudományi vizsgálatának különféle lehetőségeit (2.2.). Ez érintette az alkalmazott névtan, a szociolingvisztika, a kritikai-diszkurzív névkutatás és a nyelviideológia-kutatás területeit. A kutatás elvégzéséhez a két utóbbi megközelítésmódot találtam a leginkább alkalmazhatónak és gyümölcsözőnek – e kutatási irányok a magyar névtanban kevésbé ismertek.

A 3. fejezetben kapott helyet a mindenkori szó- és névfejtések lehetséges funkcióinak és módszereinek etimológiatörténeti jellegű áttekintése. A disszertációban egy terjedelmes fejezetet (4.) szenteltem az alternatív-nemzeti diskurzus és múltkutatási narratívák bemutatásának, előkészítve a vizsgálandó forrásszövegeknek és magának a jelenségnek a jobb megértését.

A szövegelemzésre kiválasztott források körét és a módszertani kitekintés eredményeként megszületett vizsgálati szempontokat, kérdésselvetéseket az 5. fejezetben mutattam be. A forrásszövegek kiválasztásakor az alternatív diskurzushoz tartozás kritériuma a szövegekben fellelhető, a mai magyar történeti nyelvtudománnyal és annak eredményeivel való szembehelyezkedés volt, ami főleg a magyar nyelv finnugor nyelvrokonsága ellen való felszólalás formájában mutatkozik meg. A források egy részét történelmi témájú kiadványok adják, melyek a tulajdonneveket történeti érvekként alkalmazzák. A források másik csoportjába a kifejezetten tulajdonneveket egybegyűjtő és etimologizáló névtárak és etimológiai művek tartoznak.

A 6. fejezet az egyes szövegek különálló bemutatását, elemzését tartalmazza szerzőnként. E fejezetben a célom az volt, hogy a vonatkozó szövegek, névszótárak részletesebb ismertetésével előkészítsem e szövegek összefoglaló, nyelvi ideológiai és kritikai névtani szempontú elemzését. Továbbá szükségesnek láttam, hogy részletesebb bepillantást nyújtsak a szövegekbe, a szerzők munkamódszereibe, céljaiba azon szerzőknél is, akik a korábbi nyelvészeti kritikákban gyakran ugyan név szerint megjelennek, de egy-egy elrettentő etimológiai példán túl többet nem tudunk meg róluk.

A tulajdonnevek történeti érvekként, a magyar nép különlegességének, ősiségének hangsúlyozására való felhasználása a modern tudomány előtti korok egyes történetíróinak, múltkutatóinak gyakorlatában is felfedezhető (pl. Anonymus, Otrokocsi Főris Ferenc, Petőcz Mihál munkásságában). Ezen előzmények bemutatása után a 20. században Magyarországon vagy emigrációban működő szerzők (Erdélyi József, Magyar Adorján, Bobula Ida, Baráth Tibor, Badiny Jós Ferenc, Novotny Elemér és Vámos-Tóth

Bátor) egyes műveinek és a bennük megjelenő névhasználati és névfejtési attitűdöknek a részletesebb ismertetése következik. A Magyarországon tevékenykedő Paál Zoltán regevilágának, az Arvisurának az előzőekhez képest több oldalt szántam az anyag sokrétűsége és különlegessége okán (l. sajátos történeti narratíva és a szerző egyedi FERAN névszótára). A fejezet a jelenkori alternatív szerzők – Práczi István, Balla Ede Zsolt és Faragó Imre – munkásságának vizsgálatával, valamint korábbi kutatásomnak, a Pilis-kultusz névinterpretációinak és nevekkal kapcsolatos eljárásainak az összefoglalásával zárul.

A 7. fejezetben az alternatív névfejtések általánosnak, jellemzőnek mondható vonásait és a szövegekben betöltött szerepüket foglaltam össze, részben a névfejtések módszertana kapcsán, részben pedig a kritikai névtan és a nyelviideológia-kutatás világából kölcsönzött és a disszertáció témájára alkalmazott szempontok szerint. E fejezet fő célja az volt, hogy az etimológiák részleteire (pl. preferált módszerekre és névtípusokra, a szerzők által megadott etimológiai jelentésekre, a mindezek háttérben felsejlő ideológiaiakra) irányítsa a figyelmet, és általuk megvizsgálja az etimológiák működését és a diskurzusban való jelenlétük okát.

A 8. fejezetben az alternatív diskurzus névtani szempontú kutatásának további lehetséges irányait vázoltam föl.

3. Kutatási eredmények. Az alternatív diskurzus társadalmi, történelmi, kulturális gyökereinek áttekintésével az volt a célom, hogy hozzájáruljak a jelenség okainak, működésének megértéséhez, ezáltal a semlegesebb hangvétel megvalósításához. Az etimológiatörténeti kitekintés eredményeként világossá vált, hogy egy régóta létező jelenség – a tulajdonnevek argumentatív, célorientált felhasználása – kortárs megjelenési formájáról van szó (vö. pl. a középkori krónikási gyakorlattal).

A nyelviideológia-kutatás és a kritikai-diskurzív névtan szemléletmódjai lehetővé tették, hogy az alternatív nézetek hibás voltán túl azok névinterpretációs, névhasználati sajátosságait és ezek funkcióit árnyaltabban vizsgálhassam. Bebizonyosodott, hogy a tulajdonnevek sokrétű (történelmi, társadalmi, kulturális, lokális) beágyazottsága miatt és a névadást, névkeletkezést hatalmi aktusként értelmezve az etimológiák alkalmasak arra, hogy e diskurzusban kívánatosnak tartott múltbéli dominanciaviszonyokat bizonyítsanak, valamint vágyott kulturális jellemzőket, értékviszonyokat tükrözzenek. A helynevek interpretációi révén a múltbéli vágyott hatalmi zónák a földrajzi térben is megjelennek, de ugyanez a szimbolikus térfogalom figyelhető meg a külföldi híres névviselők neveinek alternatív etimológiáiban is. A névfejtések a múltképet minőségileg árnyalják: tanúskodnak a magyar kultúra vélt dicső alapjairól, vagy fokozzák, újraindítják egyes történeti személyek történelmi jelentőségét. Mindemellett hozzájárulnak ahhoz is, hogy a vázolt alternatív múltkép koherens, mesélhető benyomást keltsen. Az etimológiák e működését a nyelvi ideológiák és sajátos szemantikai működésmódok (pl. ikonizáció, homogenizálás, törlés) teszik lehetővé, melyek révén a vágyott hatalmi oppozíciók, történelmi-társadalmi fennállások, értékpreferenciák a nyelvi szintre is kivetülnek.

Összegezve, az alternatív szövegekben megjelenő tulajdonnév-interpretációk nem pusztán tartalmi elemek e szövegekben, hanem aktívan részt vesznek a különféle vágyott múltképek és értékviszonyok konstruálásában. Tágabb összefüggéseikben nézve az alternatív etimológiák az alternatív történelmi-nyelvi diskurzus, múltkutatás részeként a nemzeti közösség kollektív, valamint az egyén (azaz a szerző) saját traumái – Trianon,

világháborúk, emigráció stb. – sajátos feldolgozásának a terepei. Az etimológiák közreműködésével megteremtett alternatív, a magyarságot a múltban dominánsnak, aktívnek mutató múltkép a diskurzus logikája szerint a nemzeti közösség jelenkori öntudatára, önbecsülésére is pozitív hatással lehet: narratív síkon teret ad az ideális valóság megteremtésének, a különféle sérelmek kompenzálásának az önfelnagyítás, a bajokért felelős ellenség képének létrehozása stb. által. Mindez végső soron tehát nem a múlttól, hanem a jelenről szól: a csoportidentitás célzott alakításáról a csoporttörténet sajátos elmesélése által, mely a narratív szociálpszichológia eszközeivel volna részletesebben vizsgálható. E szakirodalmaknak, valamint a nyelviideológia-kutatásnak az alaposabb ismeretében az etimológiák szövegbeli mikroszintjének és az alternatív diskurzust létrehozó és mozgató csoportpszichológiai jelenségek makroszintjének a kapcsolata jobban beláthatóvá válna.

SPOLÁRNÉ IMREH RÉKA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5157-793X>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

PhD thesis on Onomastics defended in 2023

The brief summaries and the most important data of onomastic PhD dissertations defended successfully at doctoral schools in Hungary are published regularly in *Névtani Értesítő*: year of completion, size, consultant, opponents, date of defence. – A copy of the dissertations can be found in the libraries of the respective universities. – The dissertation presented here: RÉKA SPOLÁRNÉ IMREH: The role of proper names in the alternative national ideology.